PERDEYİ ARALARKEN
BİR "MONŞER"İN HATIRATI

Yalım Eralp (2017), Doğan Kitap, İstanbul,
288 sayfa, ISBN: 978-605-09-4105-0

"*Dış politika ne hamaset ne sahte kahramanlık kaldırır…*
Diplomasi hesap işidir…"

Uluslararası İlişkiler ve Siyasi Tarih yazımında arşiv belgeleri ve hatıratlar önemli kaynaklar olarak ön plana çıkmaktadır. Karşılaştırmalı bir analizle vesika ve hatıratlarla yapılan değerlendirmeler özgün eserlerin ortaya çıkmasını sağlamaktadır. Ancak Dışişleri Bakanlığı Arşivi'nin araştırmacılara kapalı olması diplomatların kaleme aldıkları hatıratların önemini bir kez daha artırmaktadır. Diplomatlar anılarında bazen dış politikanın yürütülmesinde rollerini "abartmayı" tercih ederler veya haklılıklarını ön plana çıkarırlar. Fakat arşiv belgelerinde bazen bulunamayacak bilgileri veya çeşitli sırları diplomatların hatıratlarından öğrenmek mümkündür.

Türk dış politikasının anlaşılmasında ve bazı "sırları" okuyuculara aktaran önemli hatıratlardan biri de diplomat Yalım Eralp'ın kaleme aldığı "*Perdeyi Aralarken Bir 'Monşer'in Hatıratı*"dır.[1] Türk dış politikasının (1962-

1 Yalım Eralp: 21 Haziran 1939 yılında İstanbul'da doğdu. Liseyi New York'ta tamamladıktan sonra Mülkiye'ye (SBF) girerek çok iyi dereceyle mezun oldu. 1962 yılında Dışişleri Bakanlığı'nın açtığı sınavı kazanarak bu kurumun Ortadoğu Dairesi'nde ilk görevine başladı. Sırasıyla New York'ta Birleşmiş Milletler'de, Yunanistan'da, Roma NATO Savunma Koleji'nde ve Brüksel NATO Türk Delegasyonu'nda çeşitli görevlerde bulundu. Washington Türkiye Büyükelçiliği'nde müsteşar ve elçi müsteşar olarak görev yaptı. 1983-87 yıllarında Ankara'da Dışişleri Sözcülüğü, 1987-91 arasında Hindistan'da büyükelçilik yaptı.

2016) panoramasını kendi perspektifinden açıklayan Eralp, eserinde geçmişin perdesini aralamayı hedeflemiştir.

Çalışma 15 ana başlık, 10 ek, teşekkür, fotoğraflar ve dizinden meydana gelmektedir. Ana başlıklar sırasıyla "Başlarken, Bir Şenliktir Hariciye, Cunta Yönetimindeki Yunanistan'da, Yeniden Ankara'da, NATO'ya Tayin Oluyorum, Washington Denen Cadı Kazanı, Dışişleri Bakanlığı'nda Sözcülük Günleri, Dört Yıl Süren Hindistan Macerası, Danışmanlık maceraları, NATO Genel Müdürlüğü, Turgut Özal'ın Ölümü ve Değişen Dengeler, Bitmeyen Kriz: Kardak, Viyana'da AGİT Temsilciliği, Ve Bugün, Dans Dans Dans"dan oluşmaktadır. Eserde genel olarak kronolojik bir sıra takip edilmiş ve özelikle dışişleri görevleri üzerinde yoğunlaşmıştır. Eserde mevzubahis edilen kişilerin, olayların fotoğrafları, gazete haberleri, tutanakları, mektupları eserin kavranmasını oldukça kolaylaştırmıştır. Özellikle ekler kısmına konulan tarihi belgeler araştırmacılar için kaynak niteliği taşımaktadır.

Yazar hatıratında her ne kadar "*kimseyi yargılamaya çalışmadım*" (s. 14) ifadesine yer verse de eserin çeşitli yerlerinde olumlu/olumsuz muhakemelerin yapıldığı gözden kaçmamaktadır.

Eralp, anılarını yazma nedenini şu cümlelerle açıklamaktadır: "*Uzun zamandır hatıratımı yazmak istiyordum. Doğrusu bir çerçeve çizememiştim. Elim de gitmiyordu. Büyükada'da otururken bir dostum böyle bir hatıratı yazmamı ve belki ölümümden sonra basılmasını önerdi, beni teşvik etti… Fikir bana da cazip geldi. İşte böyle başladı bu mecara…*" (s. 9.) Yaşamını ve deneyimlerini başkalarıyla paylaşmak isteyen Eralp, ölümünden önce anılarının basılmasını sağlamıştır. Böylece yazdığı hatıratla Türk dış politika aktörlerinin kişilik yapılarından politikalarına kadar belli başlı konularının aydınlanmasını sağlamıştır.

Eralp, sadece olayların belleğinde bıraktığı izleri canlandırarak geçmişi dile getirmemiş aynı zamanda kişisel arşivinden de yararlanarak hatıratında önemli belgelerin, fotoğrafların kopyalarına da yer vermiştir. Eserdeki ekler, metin içindeki fotoğraflar ve gazete kupürleri esere zenginlik katmıştır.

Hatıratında ailesinden ve kişisel özelliklerinden kısaca bahsettikten sonra Eralp, Dışişleri'ndeki görevlerine ağırlık vermiştir. Türkiye'de dışişleri memurlarına bakışın yanlış olduğunu şu sözlerle cevap vermektedir: "*Amerika'da lise son sınıfta okurken hafta sonları gazete sattım; Pazar*

1991-1996 arasında Başbakan Mesut Yılmaz ve Tansu Çiller'e danışmanlık yaparken Dışişleri Bakanlığı'nda NATO İşleri Genel Müdürlüğü'nü yürüttü. 1996-2000 yılları arasında Viyana'da AGİT nezdinde Türkiye'yi temsil etti. Eylül 2000'de emekli oldu. Türk-Yunan Dostluk Derneği olan Defne'nin eş başkanlığını yürütmektedir.

sabahları bir eczanede çırak olarak çalıştım; evlere ilaç götürdüm. Akşamları bir içki dükkânında çalıştım; evlere içki servisi yaptım. Dışarıdan Dışişleri memurları zengin ve seçkin görünür. Öyle değildir. Hepsi bu toprakların evladıdır" (s. 12).

Dışişlerine giriş nedenini yazar şu şekilde açıklamaktadır: "*Ortaokul sonralarında Dışişleri'ne girmeye karar verdim. Dünyayı görmek istiyordum. O sırada dış dünyayı görme imkânı pek yoktu*" (s. 14). Yazar dış dünyayı görmeyi, tanımayı ve gezmeyi daha doğrusu hayalini dışişleri mesleği ile gerçekleştirmek istemiştir. Bir süre Ortadoğu Dairesi'nde çalıştıktan sonra askere gitmiş dönüşünde de Kıbrıs Dairesi'nde çalışmaya başlamıştır. Eralp, dışişleri mensuplarından Feridun Cemal Erkin, İhsan Sabri Çağlayangil, Orhan Eralp, İlter Türkmen, İsmail Erez, Coşkun Kırca, Haluk Bayülken, Vahit Halefoğlu gibi isimlerden oldukça ayrıntılı bilgilere yer vermiştir.

1964 yılında Kıbrıs konusunda Türkiye'nin olası bir çıkarmasını önlemek için ABD Başkanı Johnson'ın yazmış olduğu mektup, dönemin basınında geniş yankı uyandırmıştı. Türk kamuoyu mevzuubahis mektuptan haberdar olmuştu fakat tam içeriği devlet yetkilileri ve milletvekilleri dışında bilen yoktu. Bu mektup 13 Ocak 1966 tarihinde Hürriyet Gazetesi'nde Cüneyt Arcayürek tarafından yayımlanmıştı. Mektubu kim sızdırmıştı? Sorusunun cevabını Eralp şu şekilde yanıtlamaktadır: "*Çağlayangil enteresan adamdı. Yanında rahmetli gazeteci Cüneyt Arcayürek varken beni çağırdı ve pek kolay hazmedilemeyecek tehditkâr Johnson mektubunun Türkçesini istedi. Verdim. O tarihe kadar mektup Meclis gizli celsesinde okunmuş ama açıklanmamıştı. Ertesi gün Hürriyet gazetesi metni bastı. Bakan Çağlayangil de sızma konusunda savunma istedi. En büyük şüpheli bendim. Savunmamda, 'Bakanın kendisi verdi' diyemezdim. Desem meslek hayatım başlamadan son bulurdu. 'Meclisteki gizli zabıttan İşçi Partisi Milletvekili Çetin Altan vermiştir belki' dedim. Bakanın bu cevabı çok beğendiğini öğrendim*" (s. 22-23). Böylece Eralp'ın verdiği bilgilere göre mektubu bizzat dönemin Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil tarafından sızdırılmıştı. Bilgiler vermeye devam eden Eralp, Kıbrıs'a 1960'larda çıkarma yapılmamasının nedenini "*çıkarma gemilerinin yokluğu*"dan dolayı zaten İnönü'nün de 1964 yılında eldekilerin yetersizliğinden Kıbrıs'a çıkarma yapamadığını ifade etmektedir (s. 25).

1974 Kıbrıs Harekâtı'ndan sonra uygulanan ambargoya da değinen yazar: aslında ambargonun oldukça gevşek olduğunu ve her askeri yardımı kapsamadığını, silah ihtiyacının bir kısmını NATO kaynaklarından temin edildiğini belirtmektedir (s. 41).[2] Bu arada Yunanistan NATO askeri

2 ABD'nin ambargoya son vermesini Eralp şu şekilde ifade etmektedir: "*Ambargonun oylanmasından önce Washington'da Kongre'de durum pataydı*

kanadından askeri harekât nedeniyle ayrılmıştı. Geri dönüş çalışmalarında Türkiye, Yunanistan'a karşı veto hakkını kullanarak reddetmişti. Fakat Evren'in Ege'de Komuta Kontrol konusunda Rogers Planı'nı kabul ettiğini, dönemin Dışişleri Bakanı İlter Türkmen Cenevre'deyken radyodan öğrendiğini yazar iddia etmektedir (s. 43).

İlginç kişisel bilgilere de yer veren Eralp, Dışişleri mensuplarının geçim sıkıntısı ve kişisel harcamalarını da ele almaktadır: "*New York'ta iki buçuk yıl çabuk geçti… Zor geçiniliyordu. O zamanlar devlet sağlık masraflarını ödemezdi. Bakanlığın tavsiyesi ise kiliseye bağlı ucuz hastanelerdi! Bir defasında dişime kanal tedavisi gerekti. 6-7 Eylül olaylarından kaçan Dr. Gezurian 10 taksitte 175 dolara dişimi tedavi etti. Pantolonum giyilmekten parlamıştı*." Dışişleri'nin diğer personelleri hakkında da ilginç bilgilere yer veren yazar, bazen alınan kararların değişiklik gösterebileceğini örneklerle açıklamaktadır: "*1982 yılında Washington'da Şükrü Elekdağ 83 bin dolar, Cenevre'de Kaya Toperi 54 bin dolarlık diş faturalarını bakanlığa yollayınca uzun süre diş faturalarını bakanlık ödemedi. Her ikisinin faturası kabul edilmedi ama Şükrü Bey Cumhurbaşkanı Evren'in talimatıyla faturayı ödetti*" (s. 28-29).

Türkiye'nin AET'ya başvurusu konusunda siyasetçileri eleştiren yazara göre daha önce AET'ya başvursaydık belki 80 darbesi olmazdı iddiasını dile getirmektedir. Devamında 1976 yılında Yunanistan AET'ya başvurduğunda AET temsilcisi Tevfik Saracoğlu, "Bizim de bugün başvurmamız hayati önemdedir" yolunda bir telgraf çektiğini fakat Süleyman Demirel'in bu telgrafı dikkate almadığını, zira koalisyon ortağı Erbakan'ın koalisyonu bozmasından korktuğunu ifade etmektedir. Başka bir siyasetçi Bülent Ecevit'in de ideolojik nedenlerle (sosyal demokrasinin Türkiye'de AB üyeliğiyle gelmeyeceği teziyle!) AB'ye başvurmadığını iddia etmektedir. Eralp, Türkiye'nin AB üyeliği konusunda sıkıntının AB'den ziyade bir türlü kimliğine karar veremeyen Türkiye'de olduğunu ve Türkiye'nin bir aidiyet sıkıntısı çektiğini belirtmektedir. Devamında "*halkın yarısı Ortadoğulu, yarısı Avrupalıdır. 1923'ten bugüne kadar ise hukuk devleti olamadığı*" konusunda eleştirilerine yer vermiştir (s. 44).

Türkiye'nin Bağlantızlar Grubu'na katılmasını isteyenlerden ve Dışişleri'ne hangi dönemde siyaset girdiğinden de bahseden yazar, Ecevit'in "*duvarı atlarım*" sözü ile NATO'dan çıkmak istediğini belirtmektedir. Yazara göre Dışişleri Bakanlığı içinde bir grup, Türkiye'nin bağlantısız olmasını,

---

adeta. Oylama sonunda 4-5 oy farkla ambargo kalktı. Son üç dakikada salona girip aleyhimize oy vereceklerden korkan New Jersey temsilcisi Millicent Fenwick salonun kapılarını kapatarak hayati bir rol oynadı" (s. 49).

NATO'dan çıkmasını istediklerini bunların da dönemin Dışişleri Bakanı Gündüz Ökçün'ün danışmanı Onur Öymen, Temel İskit ve Gündüz Aktan dışarıdan ise Korkut Boratav idi. Devamında "*Grubun ve Ökçün'ün hedefi bakanlığın kıdemli büyükelçilerini tasfiye etmekti. Bakanlığa Çağlayangil zamanında siyaset girmemişti. Ökçün soktu…*" (s. 50-51). Ökçün, Hindistan gezisi sırasında bağlantısızlar grubuna katılmak isteğini Hintlere aktarınca onlar da durumu Yugoslavya lideri Tito'ya ima etmişler. Tito da İngilizlere haber vererek, Türkiye'nin böyle bir hareketle dengeleri bozabileceği endişesini dile getirmişti. Eralp da Türkiye'nin böyle bir hamlesi karşısında duvarı atlatmadıklarını, bunu askerlerde de gözlemlediğini dile getirmektedir (s. 50-51).

Türk-Amerikan ve Türk-İsrail ilişkilerini de ele alan Eralp: "*Türk-Amerikan ilişkileri esasında çoğu kez Amerika'nın istediği biçimde şekillenmiştir ve değiştirilmesi de kolay değildir. Amerika'nın iki tane stratejik ortağı vardır: İngiltere ve İsrail. Bizim ilişkilerimizde bu tabirin kullanılması gerçekçi değildir. Amerikan kamuoyunda İsrail'in lobisinin etkisi inanılmayacak boyuttadır, bu nedenle de Türk-İsrail ilişkileri son derece önemlidir. İsrail ile ilişkileri herhangi bir ülkeyle ilişkiler çerçevesinde değerlendirmek doğru olmaz*" kanısındadır (s. 56).

Türkiye'nin gelişmişlik düzeyinden söz eden Eralp, Türkiye'nin esaslı kategoriler yaptığını "*yabancılar ya Türk dostudur ya düşmanıdır*!" Sözüyle bunun geri kalmışlığın bir işareti olduğunu belirtmektedir. Ayrıca dış mihraklardan bahsetmek, karanlık güçlere atıfta bulunmak ve geçmişle fazla övünmek hali hazırdan memnuniyetsizliğin göstergesi olduğuna dikkat çekmektedir.

Sovyetlerin çöküşü hakkında ilginç bir bilgiye yer veren yazar, NATO dahi Sovyetlerin çökebileceğine ihtimal vermediğini, Amerikalı diplomat George Kennan'ın öngörüde bulunduğunu belirtmektedir. Sözü edilen bölgede görev yapan diplomatlarımızın benzer analizler yapamadığını hatta "*Romanya'daki büyükelçimizin rejimin sağlam olduğu yolunda çektiği telgraf yoldayken rejim çökmüştü*" bilgisini paylaşmaktadır (s. 94).

Sovyet Rusya'da Gorbaçov'a karşı gerçekleştirilen darbe teşebbüsünde yazar Türkiye'nin o dönemde oldukça ilginç bir politika takip ettiğine dikkat çekmektedir. Söz konusu girişimden sonra "*Dışişleri darbenin kınanmasına karşıydı. Sonunda 'kendisi darbelere maruz kalmış Türkiye'nin' darbeyi tasvip etmediği yolunda bir açıklama yaptırdık (Galiba bunu yapabilen tek ülke olduk)*" (s. 100).

Türk-Rus ilişkilerini de ele alan Eralp, Sovyetlerin çökmesiyle bağımsızlıklarını kazanmaya başlayan devletlerin tanınma sürecine atıfla dışişlerinin özellikle Azerbaycan konusunda "*Türkiye, İran'dan önce*

tanımalıdır" politikası takip ettiği bilgisine yer vermektedir. Başbakan Mesut Yılmaz'ın talimatıyla 4 Kasım 1991 tarihi itibariyle Türkiye Azerbaycan'ı resmen tanıdığını açıklamıştır. Ardından Türk Dışişleri müsteşarı, Mesut Yılmaz'a "*Ruslar çok kızdı, Azerbaycan'ı tanımamızı geri alsak*" önerisi üzerine Yılmaz, "*Muz cumhuriyeti değiliz*" (s. 107) ifadesine yer vererek Türkiye'nin geri adım atmadığını belirtmektedir.

Türk-Rus ilişkilerinde gergin bir konu olan Çeçenistan meselesinden söz eden yazar, Rus elçisinin tehdidine de hatıratında yer vermiştir: "*Doğan Güreş Paşa'nın Çeçen kökenli olması, o sıralarda bazı kesimlerin Çeçenlerin hamisi rolüne bürünmeleri, kısacası Türkiye'nin bu konuda ikircikli olarak algılanabilecek bir tutum izlemesi Rusları kızdırıyordu. Nitekim, bir gün Rus sefiri bana, 'Bunu kaşımayın, PKK işini fena kaşırız' diye tehditte bulundu*" (s. 152-153).

1990'larda Türk dış politikasındaki karmaşada Eralp, cumhurbaşkanın, başbakanın, dışişleri bakanın ve bakan danışmanın çeşitli konular hakkında farklı açıklamalarını şu şekilde özetlemektedir: "*Türk dış politikası da karmaşa içindeydi. Özal dış politikayı yürütmeye alışmıştı, Demirel ise Özal'ın yetkilerini kısmak istiyordu… Demirel Türkiye'nin Araplarla ilgili politikası hakkında bir şey söylüyor; Dışişleri Bakanı Çetin başka bir şey; Bakan Danışmanı Faruk Loğoğlu ise daha farklı bir şey…*" (s. 120).

Türkiye'nin iç ve dış sorunlarına değindikten sonra Eralp: "*Türkiye'nin sorunu kaliteli insan sorunudur. Dini taassuptan kurtulmadıkça Türkiye zamanı kaçırmaya devam edecektir. Sorun budur. Dini taassup dünyada İslam'ın sorgulanmasına da neden oluyor*" (s. 232) iddiasında bulunmaktadır.

Eralp, yaklaşık 40 yıllık hariciye hatıra ve deneyimlerini anlatırken eserin çeşitli yerlerinde özlü sözlere de yer vermiştir: "*Sözcülük tehlikeli iştir; hele bakan arkanızda yoksa…*" (s. 71). "*Kardak Krizinde bazı hariciyeciler ve askerler kendilerini Amiral Nelson sandılar*" (s. 45). "*Dış politika ne hamaset ne sahte kahramanlık kaldırır. Hesap işidir dış politika*" (s. 37). "*Üç tarafımız deniz ama denizci millet değiliz*" (s. 33). "*Mon cher'lik kolay değildir. Bilgi ve zekâ ister*" (s. 27). "*Diplomasi sadece bilgi değildir, aynı zamanda bir sanattır*" (s. 27). "*Arap işlerine karışma, arapsaçına dönersin*" (s. 19). "*Büyükelçiler kendi görev sahalarına başka büyükelçilerin karışmalarını haklı olarak istemezler*" (s. 89). "*Bir devletin hayatında kültür çok önemlidir. Diplomasinin bir kısmı da kültür değişimidir*" (s. 213). "*Uluslararası ilişkilerin temeli uzlaşıdır*" (s. 219). "*Uzlaşı kültüründe düşünce vardır. Biat kültüründe ise gözü kapalı itaat mevcuttur*" (s. 222).

Sonuç olarak Eralp, kaleme aldığı hatıratta eleştirel bir yaklaşım sergileyerek hükümetlerin ve diplomatların dış politika anlayışlarına farklı bir perspektiften bakmıştır. Kişisel düşüncelerine sık sık yer vererek diplomasi

mesleğinin bir "sanat" olduğuna dikkat çekerek mesleki deneyimlerini de paylaşmıştır. Söz konusu hatırat sadece akademik çalışmalarda faydalanılacak bir kitap değil aynı zamanda sürükleyici anlatımıyla kitaba ilgisi olan tüm çevrelerin okuyabileceği bir eserdir.

Yrd. Doç. Dr. Evren Küçük
Kastamonu Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi